

به نام خداوند بخشنده مهربان

« در گورهایی که مردگان از برای زندگان ساخته اند، زندگی مکنید.»

«جبران خلیل جبران» - پیامبر

۴۵۲۸

۷۷/۱/۱۰۴۰۸۳
۷۷/۱/۲۴

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده معماری و شهرسازی

مسکن حداقل در اکوسیستم سکونت

بر مبنای جبران سازی در عرصه میانه

رامین مدنی

دانشگاه شهید بهشتی
موسسه تحقیقاتی معماری و شهرسازی

استاتید راهنما: دکتر محمود رازجویان

دکتر حمید ندیمی

۱۳۸۷ / ۱۰ / ۵

پایان نامه برای دریافت درجه دکتری

شهریور ماه ۸۷

۹۴۸۲۸

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده معماری و شهرسازی

مسکن حداقل در اکوسیستم سکونت

بر مبنای جریان سازی در عرصه میانه

رامین مدنی

استادید راهنما: دکتر محمود رازجویان

دکتر حمید ندیمی

داور خارجی: دکتر عیسی حجت

داور خارجی: دکتر نقصان محمدی

داور داخلی: دکتر شهرام پوردیبهیمی

داور داخلی: دکتر اکبر حاج ابراهیم زرگر

نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر خاتمی

شهریور ماه ۸۷

فهرست تفصیلی عناوین

۱	چکیده
۲	مقدمه
	فصل اول - طرح تحقیق
۶	۱.۱. اکوسیستم سکونت
۷	۲.۱. عرصه های اکوسیستم سکونت
۸	۱.۲.۱. عرصه خصوصی
۹	۲.۲.۱. عرصه میانه
۱۰	۳.۲.۱. عرصه عمومی
۱۰	۳.۱. اهمیت عرصه میانه
۱۱	۴.۱. رابطه عرصه ها و سکونت
۱۲	۵.۱. سابقه تحقیق
۱۳	۶.۱. طرح مساله
۱۴	۷.۱. جبران سازی
۱۶	۱.۷.۱. اهمیت عرصه میانه در جبران سازی
۱۷	۸.۱. فرضیه
۱۹	۹.۱. روش تحقیق
	فصل دوم - اجزای اکوسیستم سکونت
۲۳	۱.۲. جایگاه انسان در اکوسیستم سکونت
۲۳	۱.۱.۲. جولان
۲۴	۲.۱.۲. مراحل زندگی
۲۶	۳.۱.۲. طرح جامع زندگی
۲۶	۴.۱.۲. الگوهای رفتاری خانواده فعال
۳۰	۲.۲. عرصه میانه در اکوسیستم سکونت
۳۰	۱.۲.۲. مدل های شناخت محیط
۳۱	۲.۲.۲. مدل آنالیز α

- ۳۳.....الف . ۲.۲.۲. الف . تجذب.....
- ۳۳.....ب . ۲.۲.۲. ب . تقعر.....
- ۳۴.....ج . ۲.۲.۲. ج . تقارن و عدم تقارن.....
- ۳۵.....د . ۲.۲.۲. د . توزیع پذیری و توزیع ناپذیری.....
- ۳۷.....۳.۲.۲. ساختار سلسله مراتبی عرصه میانه.....

. فصل سوم - جبران سازی در عرصه میانه

- ۴۰.....۱.۳. سرانه عرصه میانه.....
- ۴۲.....۱.۱.۳. قرارگاه رفتاری فعال.....
- ۴۳.....۲.۱.۳. قرارگاه رفتاری منفعل.....
- ۴۴.....۲.۳. ایوان بازی.....
- ۴۶.....۱.۲.۳. فرمول محاسبه مساحت ایوان بازی.....
- ۴۸.....۳.۳. جلوخان.....
- ۴۹.....۱.۳.۳. مساحت فضای جلوخان.....
- ۵۱.....۴.۳. سرسرا.....
- ۵۲.....۵.۳. حیاط.....
- ۵۴.....۶.۳. اصول جبران ساز در طراحی عرصه میانه.....
- ۵۴.....۱.۶.۳. اصول ساختاری.....
- ۵۴.....۲.۶.۳. اصول عملکردی.....
- ۵۵.....۳.۶.۳. اصول کمی.....
- ۵۵.....۷.۳. پیش بینی چالش ها.....
- ۵۷.....۸.۳. جمع بندی.....

فهرست اشکال

۳۳.....	شکل محدب.....	شکل ۱-۲-الف
۳۳.....	تحدب فضای مشترک واحدهای مسکونی.....	شکل ۱-۲-ب
۳۴.....	شکل مقعر.....	شکل ۲-۲-الف
۳۴.....	تقعر فضای مشترک واحدهای مسکونی.....	شکل ۲-۲-ب
۳۵.....	تقارن.....	شکل ۳-۲-الف
۳۵.....	عدم تقارن.....	شکل ۳-۲-ب
۳۵.....	توزیع پذیری.....	شکل ۴-۲-الف
۳۵.....	توزیع ناپذیری.....	شکل ۴-۲-ب
۳۷.....	سلسله مراتب فضایی بیرون از خانه.....	شکل ۵-۲
۳۸.....	نشستگاه و باغ.....	شکل ۶-۲
۴۲.....	عرض مسیر دوچرخه و پیاده.....	شکل ۱-۳
۴۴.....	سلسله فرارگاه بازی کودک.....	شکل ۲-۳
۴۵.....	ایوان بازی در طبقات.....	شکل ۳-۳
۵۰.....	فاصله شخصی.....	شکل ۴-۳
۵۰.....	ایجاد فضایی برای رفتارهای جاری در جلوخان.....	شکل ۵-۳
۵۱.....	ابعاد فضای جلوخان.....	شکل ۶-۳
۵۲.....	سرسرا.....	شکل ۷-۳
۵۲.....	سلسله مراتب حیات ها.....	شکل ۸-۳

فهرست نمودارها

۲.....	تغییرات جمعیت کشور ۸۵ - ۱۳۳۵.....	نمودار ۱-۰
۸.....	تقسیم بندی عرصه های زندگی.....	نمودار ۱-۱
۱۱.....	رابطه عرصه های اکوسیستم سکونت.....	نمودار ۲-۱
۱۴.....	جبران سازی.....	نمودار ۳-۱ الف
۱۴.....	جبران سازی در مسکن حداقل.....	نمودار ۳-۱ ب
۲۰.....	طیف استدلال منطقی.....	نمودار ۴-۱
۲۲.....	اجزای اکوسیستم سکونت.....	نمودار ۱-۲
۲۶.....	هرم جمعیت ایران.....	نمودار ۲-۲
۳۸.....	ایده سلسله مراتب فضایی در عرصه میانه.....	نمودار ۳-۲
۴۹.....	تفکیک فضای مشترک واحدهای همسایگی به دوفضای جلوخان و سرسرا.....	نمودار ۱-۳

فهرست جدول ها

جدول ۱-۱	سلامتی جمعیت.....	۳
جدول ۱-۲	وجوه مکانیسم جولان.....	۲۴
جدول ۲-۲	مکانیسم اجزای اکوسیستم سکونت.....	۲۷
جدول ۳-۲	تکرارپذیری الگوهای رفتاری در عرصه خصوصی.....	۲۸
جدول ۱-۳	قرارگاه های رفتاری در عرصه میانه.....	۴۱
جدول ۲-۳	الگوهای رفتاری در حیات ها.....	۵۳
جدول ۳-۳	عملیات جبرانی در حداقل سازی.....	۵۸

فهرست نقشه ها

نقشه ۱-۲- الف	نقشه زیستگاه نمونه.....	۳۲
نقشه ۱-۲- ب	نقشه فضاهای پیوسته.....	۳۲
نقشه ۱-۲- ج	نقشه فضاهای خطی.....	۳۲

فهرست فرمول ها

۳۶.....	شاخص تحدب.....	فرمول ۱-۲
۴۶.....	تعداد کودکان در هر طبقه ساختمان.....	فرمول ۱-۳
۴۶.....	تعداد کل کودکان در هر بلوک ساختمانی.....	فرمول ۲-۳
۴۶.....	مساحت لازم برای بازی کودکان.....	فرمول ۳-۳
۴۷.....	تعداد سالمندان در طبقه آ.....	فرمول ۴-۳
۴۷.....	مساحت لازم برای نشستن سالمندان.....	فرمول ۵-۳
۴۷.....	مساحت ایوان بازی.....	فرمول ۶-۳
۵۱.....	مساحت سرسرا.....	فرمول ۷-۳
۵۲.....	حد بالا و پایین مساحت سرسرا.....	فرمول ۸-۳
۵۳.....	مساحت حیاط میانه.....	فرمول ۹-۳

فهرست شکل های ضمايم

شکل ۱-۸	دستور زبان شکل	۱۰۵.....
شکل ۱-۹	قوانین گشتالت	۱۰۹.....
شکل ۱-۱۰	عدد شخصی سازی	۱۱۳.....
شکل ۲-۱۰	ضرب عمق	۱۱۴.....
شکل ۳-۱۰	ضرب عرض	۱۱۴.....
شکل ۴-۱۰	کران پایین شخصی سازی	۱۱۵.....
شکل ۵-۱۰	کران بالای شخصی سازی	۱۱۵.....
شکل ۶-۱۰	کران بالای عدد شخصی سازی	۱۱۶.....

فهرست نمودارهای ضمايم

نمودار ۱-۱	هرم جمعیتی ایران	۶۶.....
نمودار ۲-۱	مسائل تاثیر گذار بر مسکن مطلوب در برنامه سوم	۶۷.....
نمودار ۱-۲		۷۴.....
نمودار ۲-۲		۷۵.....
نمودار ۱-۵	مراتب نیازهای انسان و جایگاه آن ها	۸۸.....
نمودار ۲-۵	هویت مشتمل بر هویت فردی و هویت جمعی	۸۹.....
نمودار ۳-۵	مراتب نیاز- مصادیق - راهکار	۹۰.....
نمودار ۴-۵	مراتب فرایندها - مصادیق - راهکار	۹۰.....
نمودار ۱-۷	خلوت آرمانی و خلوت مطلوب	۹۸.....
نمودار ۲-۷	کران های بالا و پایین خلوت	۱۰۱.....
نمودار ۳-۷	کران بالا و پایین قلمرو	۱۰۲.....

فهرست جدول های ضمايم

جدول ۱-۱	برنامه ریزی مسکن	۶۴.....
جدول ۱-۲	آمار جمعیتی و محیطی ایران ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵	۷۲.....
جدول ۲-۲	مقایسه آمار اقتصادی ایران با خاورمیانه	۷۳.....
جدول ۱-۹	نظام های ادراکی	۱۱۰.....

فهرست ضمائم

۶۲.....	مسکن در آینه سیاست های دولت.....	ضمیمه ۱-
۷۱.....	آمارهای بانک جهانی.....	ضمیمه ۲-
۷۶.....	ضوابط طراحی مسکن حداقل.....	ضمیمه ۳-
۷۹.....	سیستم و اکوسیستم.....	ضمیمه ۴-
۸۸.....	اجزای اکوسیستم سکونت.....	ضمیمه ۵-
۹۳.....	الگوهای رفتاری خانواده.....	ضمیمه ۶-
۹۷.....	مکانیسم های رفتاری.....	ضمیمه ۷-
۱۰۳.....	روش تحقیق.....	ضمیمه ۸-
۱۰۷.....	رویکردهای شناخت محیط.....	ضمیمه ۹-
۱۱۲.....	روش محاسبات.....	ضمیمه ۱۰-

فهرست فرمول های ضمیمه

۱۱۳.....	عددشخصی سازی.....	فرمول ۱-۱۰
۱۱۴.....	تأثیر ضریب عمق در فرمول.....	فرمول ۲-۱۰
۱۱۴.....	عددشخصی سازی.....	فرمول ۳-۱۰
۱۱۴.....	.....	فرمول ۴-۱۰
۱۱۶.....	محاسبه مساحت سرسرا.....	فرمول ۵-۱۰
۱۱۷.....	مساحت سرسرا.....	فرمول ۶-۱۰
۱۱۷.....	حد بالا و پایین مساحت سرسرا.....	فرمول ۷-۱۰

بحران های اجتماعی و اقتصادی ایران در دهه های اخیر، برنامه ریزان را به سوی حداقل سازی مسکن هدایت کرده است. کمینه کردن عرصه های زندگی در مسکن حداقلی، می تواند آسیب هایی را به مکانیسم های رفتاری انسان وارد نماید.

در این پژوهش، مسکن به عنوان پهنه ای با معنی در «اکوسیستم سکونت» تلقی می گردد. در اکوسیستم سکونت اجزاء و روابط میان آنها برای شکوفایی قابلیت های انسانی، نقش تعیین کننده ای دارند. رساله حاضر، نگرشی به مساله حداقل سازی مسکن در اکوسیستم سکونت است. از دیدگاه مذکور، انسان و محیط، دو عضو اصلی این اکوسیستم هستند. انسان از محیط تاثیر می گیرد و محیط را با نیازهای خود منطبق می کند. محیط زندگی انسان، شامل سه عرصه خصوصی، میانه و عمومی است. تعامل انسان و عرصه های سکونت (محیط) برای تحقق مکانیسم های رفتاری (جولان) که تضمین کننده رشد و بقای اکوسیستم سکونت است، صورت می گیرد.

با فرض تاثیر منفی حداقل سازی مسکن (عرصه خصوصی) بر مکانیسم های رفتاری انسان و آسیب های روانی ناشی از آن (Altman, 1987, PP. 183-190) * مساله جبران سازی مسکن حداقلی در عرصه های دیگر اکوسیستم سکونت (عرصه های میانه و عمومی) مطرح می شود. در این صورت، عرصه مورد نظر باید قابلیت لازم برای تغییر در جهت تداوم فرایند جولان انسان را داشته باشد. در تحقیق حاضر، «عرصه میانه» به دلیل اهمیت و نزدیکی آن به عرصه خصوصی مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به این که در حداقل سازی مسکن، به طور معمول، از فضای جمعی خانه کاسته می شود، روابط و تعاملات اجتماعی محدود می گردد. بنابراین، می توان در عرصه میانه، مجالی برای ساماندهی تعاملات اجتماعی ساکنان فراهم آورد و تاثیر حداقل سازی را جبران نمود.

رساله حاضر در صدد تبیین آن است که:

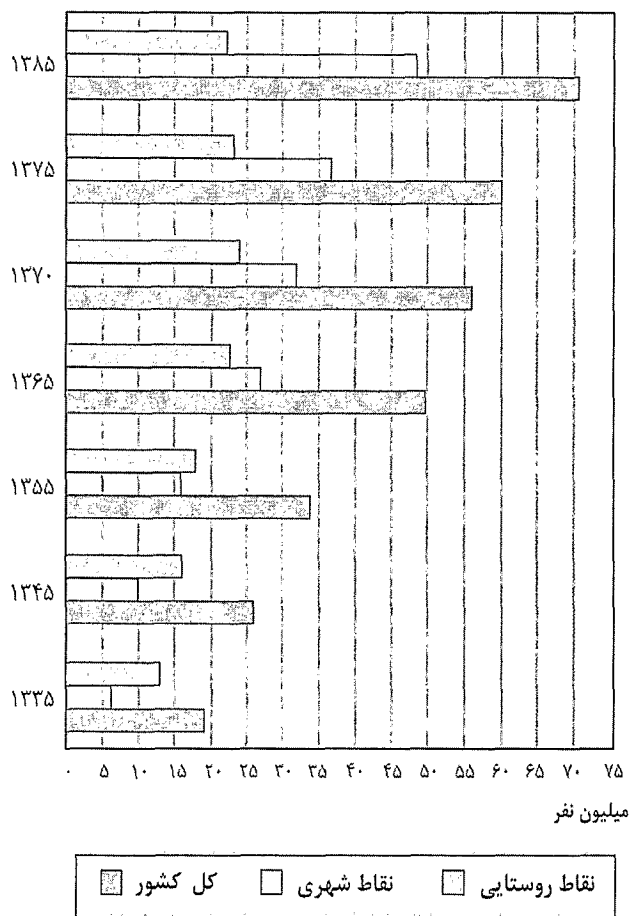
می توان اصول طراحی در عرصه میانه را به گونه ای وضع نمود که با ساماندهی مکانیسم جولان، محدودیت الگوهای رفتاری ناشی از حداقل سازی * مسکن (عرصه خصوصی) جبران شده و اکوسیستم سکونت پایدار بماند.

* بحث اصلی آلتمن، در مورد افزایش ناپهتجاری های اجتماعی در عرصه میانه در جامعه ناهمگن است. (Altman, 1987, PP. 183-190) در حداقل سازی مسکن، به دلیل افزایش تراکم خانوار و ازدیاد ساکنین، ازدحام و تراکم افزون شده و آسیب های وارده جدی تر خواهد بود.
* تحقیق حاضر در صدد تغییر سیاست ها و برنامه ریزی ها نیست. آنچه مورد نظر این پژوهش است بهینه کردن کیفیت سکونت در زیستگاه های امروز ایران است.

مقدمه:

رشد فزاینده جمعیت، جبران سریع خسارات ناشی از جنگ، تورم اقتصادی، مهاجرت روستاییان به شهرها و تغییر الگوی زندگی روستایی به شهر نشینی در سال‌های اخیر در ایران، برنامه ریزان و مسوولان کشور را به سوی **انبوه سازی، متراکم سازی و مسکن حداقل** هدایت کرده است.

روند تغییرات جمعیت در ایران، نشان می دهد که در ۵۰ سال اخیر، جمعیت ایران افزایش چشمگیری داشته است. (نمودار ۱-۱) مطابق آمار بانک جهانی* جمعیت ایران تا سال ۲۰۰۴ (۸۴-۱۳۸۳)، ۶۷ میلیون نفر بوده است اما تا سال ۲۰۵۰ میلادی، به ۹۶/۵ میلیون نفر خواهد رسید. (ضمیمه ۲)

نمودار ۱ - تغییرات جمعیت کشور ۸۵ - ۱۳۳۵

ماخذ: سرشماری نفوس و مسکن در ایران ۱۳۸۵، ص ۱۶

* The World Bank Group

میزان ۳۳ درصدی جمعیت زیر ۱۵ سال و ۵ درصدی افراد بالای ۶۵ سال، کاهش مرگ و میر نوزادان و مادران، افزایش مراقبت‌های تخصصی پزشکی هنگام زایمان، نرخ ۲/۱ زایمان به ازاء هر زن، نشانه جمعیت جوان و رو به رشد در ایران است، (جدول ۱-۱) که نیاز به تولید مسکن در مقیاس انبوه را مبرم می‌سازد.

جدول ۱ - ۱ سلامتی جمعیت

ماخذ: آمار بانک جهانی ۲۰۰۶

	تولید داخلی (میلیون دلار)				سال ۲۰۰۴		سال ۱۹۸۰	
	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰	۲۰۰۴	۱۹۸۰	۲۰۰۴	۱۹۸۰	۲۰۰۴
سلامت								
نرخ باروری نسبی (زایمان بر اساس هر زن)	۶/۶	۴/۸	۲/۳	۲/۱	۶/۲	۳/۰	۲/۳	۲/۱
نرخ پیشگیری از بارداری (٪ از زنان ۱۵-۴۹ سال)	۲۳	۴۹	۷۴	..	..	۵۹	..	۷۶
زایمان با مراقبت‌های پزشکی (٪ از تعداد زایمان کل)	..	..	۹۰	..	..	۷۲	..	۸۶
نرخ مرگ و میر مادران (در هر ۱۰۰۰۰۰ زایمان زنده)	..	..	۷۶	..	..	..	..	..
رواج سوء تغذیه کودکان-اندارد گیری وزن بر اساس سن (۶۶ کودکان زیر ۵ سال)	..	..	۱۱	..	..	۱۵	..	۱۱

روش‌های تولید مسکن در مقیاس انبوه، تورم اقتصادی و فقر نیز عوامل تعیین کننده‌ای هستند که الگوی مسکن حداقل را موجب می‌شوند. (ضمیمه ۳) بنا به دلایل مذکور، در دنیای امروز، حداقل سازی پاسخی است به مسأله مسکن، اما مشکلاتی را به همراه دارد که ناشی از شیوه نادرست طراحی مسکن حداقل است.

◇ در ایران، چه نگرشی در مورد حداقل سازی مسکن مطرح است؟

در ایران، آنچه که ضوابط طراحی مسکن حداقل پیشنهاد می‌کند، پارکینگ و تعداد آن‌ها، سهولت دسترسی اتومبیل به بلوک‌ها، زمین پارکینگ برای حداقل ۶۰ درصد از واحدها و یا نمونه‌هایی از این دست است و در نهایت اصول طراحی واحدهای یک، دو و سه خواب با مترژی‌هایی محدود با انواع سازماندهی که هماهنگ سیاست باشد. (ضمیمه ۳) اما آیا ضوابط مذکور به کیفیت سکونت اندیشیده است؟

پاسخ به این سوال بدون جواب به پرسش‌های زیر میسر نیست:

- ◇ رابطه مسکن حداقل و سکونت چیست؟
- ◇ آیا در حداقل سازی در نگاه برنامه ریزی، به کیفیت سکونت توجه شده است؟
- ◇ آیا در مسکن حداقل امکان زندگی رو به «بهبی» وجود دارد؟
- ◇ کمینه کردن مسکن چه تأثیری بر مکانیسم رفتاری انسان دارد؟
- ◇ آیا برای حفظ کیفیت سکونت، می توان کاستی های ناشی از کمینگی سطح مسکن را جبران سازی کرد؟
- ◇ جبران سازی چگونه باید صورت گیرد؟

فصل اول - طرح تحقيق

* در لغت نامه ، مسکن تعبیر به ظرف می گردد و جایی برای قرار و آرامش عنوان می شود. در ادامه ارجاعات نیز رجوع به سکون داده می شود (دهخدا). اگر مسکن جای سکون است و ظرفی برای سکونت، بنابراین می توان گفت که سکونت همان آرامش و قرار است که انسان از تعامل با محیط پیرامون خود به دست می آورد. و مسکن جایی است برای یافتن «خود». (شولتز، ۱۳۸۱، ص ۱۳) مسکن جایی است برای «حساس تعلق» کردن و برای «بازشناسی هستی انسانی». (همان، ص ۱۶) انسان زمانی به هستی خود و بودنش پی می برد که مسکن گزیده باشد و هستی خود را در جهان تثبیت نماید (همان، ص ۱۷) و «سکنی گزیدن» یعنی در آن واحد تعلق خاطر پیدا کردن به مکان های خاص که قلب انسان در آنجا شکوفا شده است و مغز او می تواند به اندیشه پردازد. (همان، ص ۱۵) با بررسی سیر تکوین و تکامل زندگی بشر می توان گفت: در آغاز بشر همانند حیوانات دیگر وادار شد که خود را با محیطش سازگار نماید. اما جدا از حیوانات و با مرور زمان راه حل های مختلفی را برای حل مسئله همسازي با محیط پیدا کرد، بجای زندگی در محلی که غذا هست در جایی زندگی می کرد که غذا را نیز پدید آورد. با جایگزینی و استقرار در دره های رودخانه ای، جامعه تمدن شکل گرفت، اشتغال، طبقه بندی های مختلف اجتماعی، تجارت و نوشتن پدید آمدند. بنابراین انسان به عنوان پدیده ای نیازمند، به دنبال یافتن پاسخ نیازهای خود، مجبور به ایجاد تمدن است و مسکن و محل سکونت نیز در مسیر تکاملی پاسخ به نیازها بوجود آمده و تکامل می گردد. عوامل بسیار متعددی مانند بهداشت، میزان آلودگی صوتی، درجه حرارت، پوشش گیاهی و مانند آن بر سکونت تاثیر گذار است، اما بدون شک روح و جوهره سکونت همان بازشناسی هستی انسان است. سکونت در مراتب پایینی نیازهای انسان در سازش با عوامل طبیعی، حیات مادی انسان را تامین می کند و در مراتب بالا، حیات معنایی او را شکل میدهد.

* «واژه آنتروپی (Entropy) از ترمودینامیک گرفته شده است که در سیستم های بسته به حداکثر بی نظمی میان اجزای سیستم دلالت دارد و در نهایت موجب از هم گسیختگی، کپولت و مرگ سیستم خواهد شد.» (رضوی، ۱۳۸۲، ص ۱۱) «آنتروپی کمی برای نشان دادن مقدار بی نظمی است.» (سلطانی راد، ۱۳۷۵، ص ۲۲) «آنتروپی عالم به صورت مداوم در حال افزایش است. به بیان دیگر عالم مرتبا از حالت منظم به طرف بی نظمی و پراکندگی پیش می رود... همه سیستم ها صرفنظر از ماهیت، اندازه یا نوع آن ها به مرور زمان میل به یک بی نظمی، فروپاشی، رکود، بی حرکتی، کپولت و مرگ دارند.» (سلطانی راد، ۱۳۷۵، ص ۲۱)

سکونت*، در جهت پاسخگویی به طیف گسترده ای از نیازهای انسان، از جولان انسان در محیط (عرصه های زندگی) حاصل می شود. از این رو شناخت سکونت، منوط به بررسی دو جزء اصلی آن - انسان و محیط (عرصه های زندگی) و رابطه میان آنها است. دو جزء مذکور، هریک از اجزای زیادی تشکیل شده اند و روابط میان آنها نیز پیچیده است. با این رویکرد، سکونت سیستمی است (ضمیمه ۴) که انسان و عرصه های زندگی، اجزای اصلی آن هستند و با هدف ارتقاء انگیزش انسان و رشد قابلیت های بالقوه او شکل می گیرد، انسجام می یابد و متکامل می شود. رویکرد بررسی سیستمی سکونت انسان را، سیستم اکولوژی سکونت یا اکوسیستم سکونت می نامیم.

۱.۱. اکوسیستم سکونت

اکوسیستم سکونت حاصل تعامل انسان با هم نوع خود و با محیط اطراف است. انسان علاوه بر نیازهای پایه، دارای فرایندهاست و تحت تاثیر انگیزش های ناشی از این فرایندها با دیگر موجودات اکوسیستم تفاوت دارد. در اکوسیستم سکونت مانند اکوسیستم طبیعت، مسائل، مربوط به استحاله انرژی خورشید و نیز چرخش مواد غذایی مورد نیاز موجودات برای رشد و بقا نیست، بلکه ویژگی های رفتاری انسان و شیوه تعامل او با محیط پیرامونش را شامل می گردد. در این روند کل فکری (برخلاف اکوسیستم های طبیعی که در آن انرژی برتر با تبدیل به ماده و آنتروپی* به مواد و انرژی های پست تبدیل می گردد) تلاش بر آن است که با کاهش آنتروپی انگیزش، انسان به مرحله خود شکوفایی برسد. کلیه اجزای موجود در عرصه های سکونت، اعتبار خود را در ارتباط با انسان به دست می آورند و در نظام اکوسیستم سکونت هدفدار می شوند و در مواجهه با انگیزش انسان، امکان رشد و خودشکوفایی (که غایت نیازهای انسانی است) را فراهم می نمایند. مسکن (عرصه خصوصی) که جزئی از اجزای غیر زنده اکوسیستم سکونت است به دلیل پاسخگویی به بخشی از مراتب نیازهای انسان به وجود می آید. این نگاه، مفهوم سکونت و مسکن را از قالب واژه هایی چون آپارتمان، خانه های تک خانواری، خانه های ردیفی، پارکینگ، اتاق نشیمن، آشپزخانه، حمام و مانند آن، که هر یک تصاویری متجمد برای انسان هستند بیرون می آورد. (چرمایف و الکساندر، ۱۳۷۶، ص ۱۹۳) و ما را متوجه مکانیسم های رفتاری که در عرصه سکونت رخ می دهند، می سازد.

مکانیسم های رفتاری انسان برای پاسخ به نیازهای فطری او و در تعامل با محیط پیرامون (که شامل اجزای گوناگون است) شکل می گیرد. انسان همواره و در تمامی زیستگاه های خود مکانیسم های رفتاری چون

قلمروپایی، خلوت جویی و شخصی سازی را بروز داده است. (لنگ، ۱۳۸۱، ۱۶۵) (ضمیمه ۷). مجموعه این مکانیسم های رفتاری، رشد و بقای فیزیکی - روانی انسان را تضمین می کند که از آن به «جولان» یاد می کنیم. بنابراین، اکوسیستم سکونت به چگونگی جولان انسان در عرصه های سکونت می پردازد. ناگزیر برای تداوم جولان انسان، تداوم حیات و پایداری اکوسیستم سکونت لازم است.

اکوسیستم سکونت با توجه به خصوصیات عمومی اکوسیستم ها دارای ویژگی های نظم، خود تنظیمی، خود سازماندهی و ساختار سلسله مراتبی است. سیاست ها و استراتژی های مسکن، با شناخت اکوسیستم سکونت و ساختار آن می توانند سلامت، توالی، پایداری و ثبات سکونت را پیش بینی و کنترل نمایند و در ایجاد تغییرات در اکوسیستم سکونت، علمی تر و نه بر اساس سعی و خطا حرکت کنند. (ضمیمه ۴) (اما فقدان چنین نگرشی، سکونت در ایران را دچار مشکل نموده است). در چند دهه اخیر و در برنامه ریزی های کلان، مساله مسکن و کمبود آن به دلایل متفاوت مانند فرسودگی محیط کالبدی، جنگ، افزایش بی رویه جمعیت و مسائلی از این دست، به قدری بحرانی بوده است که تمام نیرو و اندیشه برنامه ریزان را به خود معطوف کرده است. می توان گفت نگاه سیاستگذاران در این زمینه بیشتر معطوف به کمبود مسکن بوده است و کیفیت سکونت مورد غفلت واقع شده است. تعمق در زیستگاه های امروز ایران موید این واقعیت است که عدم رویکرد سیستمی در مساله مسکن در ایران، کل اکوسیستم را دچار عدم تعادل نموده است. (ضمیمه ۱) نتیجه این که، در دراز مدت، هدف اصلی از ایجاد مسکن (تداوم سکونت) فراموش شده است و اجزای اکوسیستم سکونت در جهت ثبات و تکامل اکوسیستم سکونت فعال نیست. این امر سبب آنتروپی فزاینده و مانع از تحقق خود شکوفایی انسان می گردد و به انگیزش ناظر بر فرایندها امکان باروری و بروز نمی دهد. اکنون سوال های زیر به ذهن متبادر می شوند:

◇ با حداقل سازی و در قیاس با «مسکن غیر حداقل»، چه

کیفیتاتی از سکونت کاهش می یابد؟

◇ با حداقل سازی، کدام نیاز های انسان بی پاسخ می ماند؟

◇ کم شدن عرصه خصوصی (فضاهای مسکن) چه تاثیری بر عرصه های

دیگر اکوسیستم سکونت دارد؟

برای پاسخ، لازم است به بررسی عرصه های اکوسیستم سکونت بپردازیم:

۲.۱. عرصه های اکوسیستم سکونت

عرصه های اکوسیستم سکونت شامل سه عرصه خصوصی، میانه و عمومی است. انسان به عنوان موجودی که دارای ادراک است، از پدیده های اطراف خود استنباط معنی می کند؛

* Territoriality

** Privacy

*** Personality

*** ترکیب وصفی مسکن حداقل یا واژه هایی مشابه در امر سکونت در جایگاه های گوناگون استعمال و کاربرد دارد. در تجزیه این ترکیب وصفی به دو کلمه مسکن و حداقل می رسیم. مسکن به جایگاه و مکان می پردازد و موید جایگاه سکونت است. دیگر معانی این لغت عبارتند از: جای باشش، خانه، منزل، بیت و مکان بودن. «ظرف سکونت بودن» مهم ترین ویژگی مسکن است. سکونت نیز شرط لازم برای تحقق نیازهای انسانی است و در مقام جایگاه و ظرف، مسکن، علت وجودی خود را در جای دادن به مظلوف به بهترین نحو می یابد. ظرفی زیبا و حتی معنا دار که جای مناسبی برای مظلوف نباشد و طی ساخته شدن به خصوصیات و مقتضیات مظلوف توجه نشده باشد ظرف خوبی نیست. (الکساندر، ۱۳۸۱، ص ۸) صفت حداقل و کمینه بودن مسکن شرایط خاصی را به ظرف سکونت می دهد که باید به صورت دقیق مورد مذاقه قرار گیرد. حداقل ماحصل ترکیب دو جز «حد» و «اقل» است و در این میان «حد» عبارت است از حایل میان دو چیز، فاصل میان دو چیز، الفصل بینک و بینه، نهایت هر چیز. منتهای هر چیز، کران، کرانه، غایت و جهت نیز از دیگر معانی «حد» هستند. از سویی دیگر حد اسم عربی است و در مقام مصدر و در این مقام معانی زیر را دارا است:

دفع، منع، بازداشتن از کاری، اندازه کردن، تمیز دادن چیزی از چیزی، جدا کردن چیزی از چیزی. «اقل» لغت تفضیلی عربی است و به معنای کمتر، اندک، بسیار کم و کوچک تر است و در زبان انگلیسی واژه minimum معادل اقل است که بار معنایی نزدیکی با آنچه در بالا ذکر گردید دارد. جمع بندی معانی ارائه شده در این ترکیب وصفی بیانگر اهمیت مساله مسکن حداقل است. مسکن حداقل ظرف سکونت است و «فضایی است یا حداقل امکانات که شرایط مناسب زیستی - سکونتی را جهت رشد مادی و معنوی ساکنان خود فراهم سازد» (اهری و ارجمند نیا، ۱۳۶۷، ص ۱۳۲) مسکن حداقل به عنوان یکی از اجزای غیر زنده اکوسیستم سکونت در دامنه عرصه خصوصی (از عرصه های زندگی انسان) قرار دارد. آنچه ضرورت حداقل سازی مسکن را تبیین می کند امکانات محدود دولت، افزایش سریع تقاضای مسکن، تلاش برای تامین مسکن برای اقشار کم درآمد است. (اهری و ارجمند نیا، ۱۳۶۷، ص ۲)